

Inventeringen av Fågelsjön.

Av Lars Gotborn

Vintern 1959 - 60 utfördes grävningar i Ö. Kvismaren, varvid en vall av ca 2,4 km längd uppfördes på norra sidan av Kvismare kanal från Öby kulle nästan fram till Sörön. (Se karta i kapitlet Kärrhökarnas jaktrevir) Genom att åkermarkerna norr om sjön redan tidigare invallats, bildades härvid en reservoar, som skulle göra det möjligt att hålla kvar vårarnas svämvatten under sommaren. Vallens höjd var ca $3/4$ meter, vilket skulle betyda ett vattenstånd på ungefär $1/2$ m över den tidigare nivån. För att kunna släppa in vatten i Fågelsjön vid eventuella högvatten i kanalen gjordes tre öppningar i vallen, tillslutna av enkla dammluckor, s.k. munkar. Senare har även ett svallbord byggts, för att överskottsvatten i sjön skall kunna rinna ut, utan att skada vallen. För att förbättra förhållandena för fisk och sjöfågel under torrsomrar och förhindra bottenfrysning kalla vintrar, grävdes vintern 1962 en fyra meter bred och en och en halv meter djup kanal tvärs genom sjön i nord-sydlig riktning. (Se Vår Fågelvärd 19(1960):185 - 187, Sveriges Natur 1961, nr 4:116 - 120, Svensk Jakt 1962, nr 6:244 - 248).

Första våren och sommaren blev något av en besvikelse, eftersom sjön aldrig vattenfylldes. Vårfloden uteblev nämligen helt för första gången på flera årtionden p.g.a. den ovanligt nederbördsfattiga vintern. Sommaren var dock mycket regnig, och i mitten av augusti började vattnet att stiga. I slutet av månaden var sjön fylld över sina bräddar. Hela vallbyggnaden mot kanalen stod under vatten, men när detta hade sjunkit undan, visade det sig att vallen hade motstått påfrestningarna väl. Sedan dess har vattenståndet varit tillfredsställande. Extremt hög har vattennivån varit våren och hösten 1962, då vatten från kanalen fyllde sjön. Somrarna 1960 - 1962 har varit regnigare än normalt, och ännu återstår att se hur mycket vattnet kommer att sjunka under en torrsommar. Något större läckage genom vallarna förekommer troligen inte, utan den lilla vattenförlust som sker torde bero på avdunstning.

Större delen av Fågelsjöns yta är täckt av bladvass (Phragmites). Här och var finns också kraftiga bestånd av kaveldun (Typha), säv (Scirpus) och starr (Carex). Endast relativt be-

gränsade områden utgöres av klarvatten. Dessa består huvudsakligen av Källviken mellan Åslaholmen och Lövholmen i sjöns nordligaste del, den västligaste delen, Öbymaden, samt smärre ytor i nordöstra delen av sjön. För att minska på bladvassbeståndet har besprutningar med hormonpreparat skett somrarna 1960 - 62 och vasslåtter har utförts om vintrarna, 1961 - 62 med hjälp av slåttermaskin monterad på traktor. Detta har också medfört att klarvattensarealen ökat, men fortfarande täcks sjön till ca 80 % av kraftiga bladvassbestånd. En mindre holme i sjön, Berget, har kalhuggits, för att bättre lämpa sig till häckningsplats för måsar och änder.

Under de första årtiondena på 1900-talet var Kvismaren en fågelrik slättsjö. Visserligen fanns redan då väldiga vassar, men här och var fanns glesningar och gölar, där änder, svanar och andra sjöfåglar uppehöll sig. Genom att en närbelägen fabrik med tillverkning av vassmattor förbrukade väldiga mängder av vass, slogs denna som vintrarna. När fabrikationen och även vasslåttern upphörde, växte sjön snabbt igen. Under slutet av 1950-talet gjorde Kvismaren knappast skäl för namnet fågelsjö. Våren 1960, då sjön ännu inte vattenfylld, sågs eller hördes vid två promenader runt sjön en vattenrall (*Rallus aquaticus*) och två gräsänder (*Anas platyrhynchos*) respektive en vattenrall och en gräsand. Troligen var ett fiskmåspar (*Larus canus*) de enda sjöfåglar, som häckade i sjön, förutom vattenrall av vilka det borde ha funnits några par trots det låga vattenståndet.

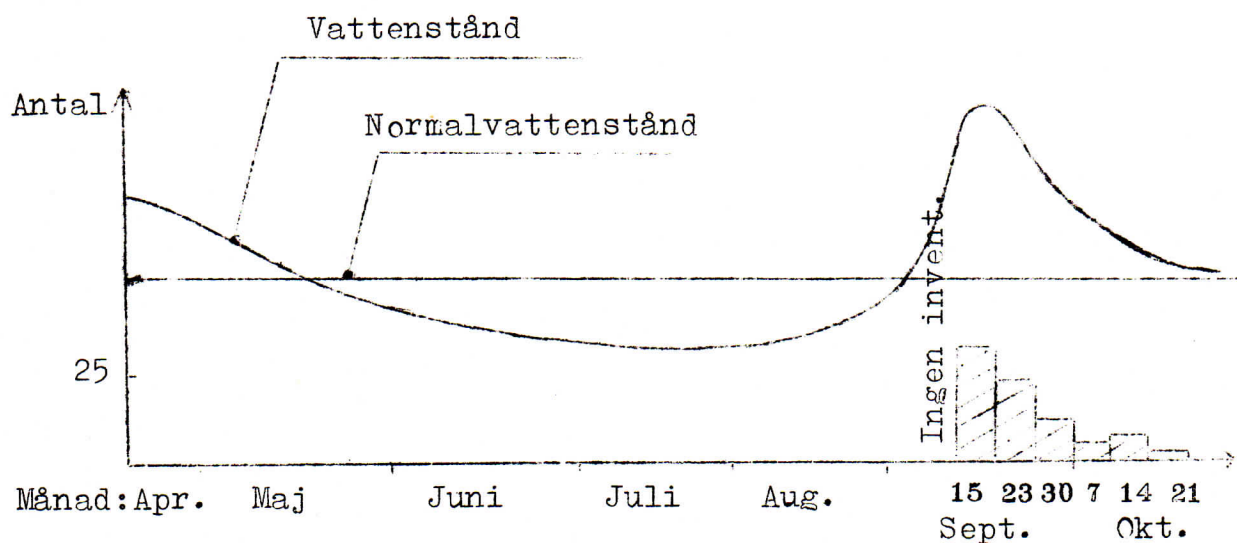
Våren 1961 var förhållandena helt annorlunda. Sjön var vattenfylld och sjöfågeln tog snart de nya häckningsplatserna i besittning. Från mitten av maj till slutet av augusti hölls Fågelsjön under så gott som daglig observation. Tyvärr var det ganska svårt att få några tillförlitliga siffror på antalet häckande par. Inventeringarna borde ha börjat genast efter islossningen, ordentliga kartor över sjön saknades och observatörerna hade ingen erfarenhet av inventeringar. År 1962 var förutsättningarna bättre. Inventeringar företogs två gånger i veckan i april, maj och första halvan av juni, därefter en gång i veckan fram till slutet av oktober. De har företagits under alla delar av dygnet då det varit tillräckligt ljus. Sammanlagt har 33 inventeringar utförts. De har gått till på så sätt att observatören har gått runt sjön på vallarna och räknat fåglarna. Alla par och ensamma fåglar, som misstänktes häcka, prickades in på

en karta och alla övriga, t.ex. rastande räknades. Denna metod gav ganska tillförlitliga siffror för sådana arter som håller ett revir, eller som varnar för ägg eller ungar, såsom sothöna (*Fulica atra*), fiskmås och tofsvipa (*Vanellus vanellus*), medan det däremot är svårt att dra slutsatser om antalet häckande par av t.ex. gräsand och skedand (*Anas clypeata*). Iakttagelser av bon och honor med ungar ger dock tillsammans med inventeringar en någorlunda god uppfattning om antalet häckande par.

Våren 1962 låg sjön frusen länge och inventeringarna behövde inte sättas igång förrän i mitten av april. Isen var då täckt av ca 2 dm vatten. Antalet fåglar som uppehöll sig i sjön var ringa, dock hade två par knölsvan (*Cygnus olor*) redan slagit sig ned där. Inte förrän i slutet av månaden då isen bröt upp och smältvattnet på ängsmarkerna runt omkring drog sig tillbaka började fåglarna infinna sig i större skaror. Efter de första veckor i maj minskade åter antalet för att i början av juni ånyo skjuta i höjden. Det var så gott som uteslutande hanar av gräsand och kricka (*Anas crecca*), som då infann sig för att översomra i sjön. Samtidigt sågs även de första kullarna av gräsand och sothöna. De verkligt stora skarorna av ändrar kom dock inte förrän andra veckan i augusti. Ökningen är tydligast efter det att andjakten börjat. Sålunda femdubblades antalet gräsänder mellan den 11 och 18 augusti. Det är uppenbart att störningen, som jakten utgör i andra sjöar är en bidragande orsak till att ändarna söker sig till Fågelsjön, där ingen jakt förekommer. Under resten av augusti var ändarna mycket talrika, framför allt krickor och gräsänder. Under de två första veckorna i september ökade vattenståndet med över en halv meter. Detta inverkade mycket tydligt på såväl individantal som artsammansättning hos de rastande ändarna. Gräsänderna minskade nämligen med $\frac{3}{4}$ och krickorna med $\frac{4}{5}$, medan de första brunänderna (*Aythya ferina*) infann sig i sjön. Även antalet viggas (*Aythya fuligula*) ökade betydligt. Det är troligen två samverkande faktorer, som bidragit till förändringen. Dels har det ökade vattenståndet försvårat simändernas näringssök, dels har de översvämmade och delvis oskördade åkrarna i gengäld erbjudit dem goda möjligheter att skaffa sig föda. För dykänderna däremot har det djupare vattnet tydligen inneburit en förändring till det bättre. Vattenståndet var före högvattnet 25 - 50 cm och under detsamma 75 - 100 cm. Dessa vattendjup borde kanske kunna tjäna som ledtrådar för

jägare och naturvårdare, som önskar iordningställa "viltvatten". Sedan vattenståndet sjunkit till det normala blev fördelningen mellan arterna åter den, som rådde före högvattnet. (Se även diagrammen. Den ilagda kurvan markerar vattenståndets ungefärliga variationer i förhållande till det normala, som markeras med den heldragna, vågräta linjen. De streckade delarna av staplarna i gräsanddiagrammet markerar pull. ex.)

Brunand (*Aythya ferina*)

Tyvärr utfördes inte någon inventering efter den 21 oktober. Isläggningen började i mitten av november, och för de tre veckorna däremellan saknas anteckningar så gott som helt, vilket gör att det knappast går att få någon klar bild av ändernas avflyttning. Därefter låg sjön tillfrusen resten av året.

På grundval av inventeringarna och de tillfälliga besök som gjorts 1962, kan följande förteckning uppställas, i vilken även vissa jämförelser med 1961 års resultat göres.

Häckande arter.

GRÄSAND (*Anas platyrhynchos*): 1961 uppskattade antalet häckande par till mellan fem och tio. 1962 var det sannolikt några flera, troligen omkring femton. En av honorna ruvade sina ägg i ett gammalt kråkbo i ett päronträd fyra meter över marken. Rastar även talrikt. (Se även diagram).

ÅRTA (*Anas querquedula*): Häckning konstaterade 24 juni 1962 då en hona med sju ungar iaktogs. I allmänhet sågs 2 - 4 par under

Antal

Gräsand (Anas platyrhynchos)

500

450

400

350

300

250

200

150

100

50

Vattenstånd

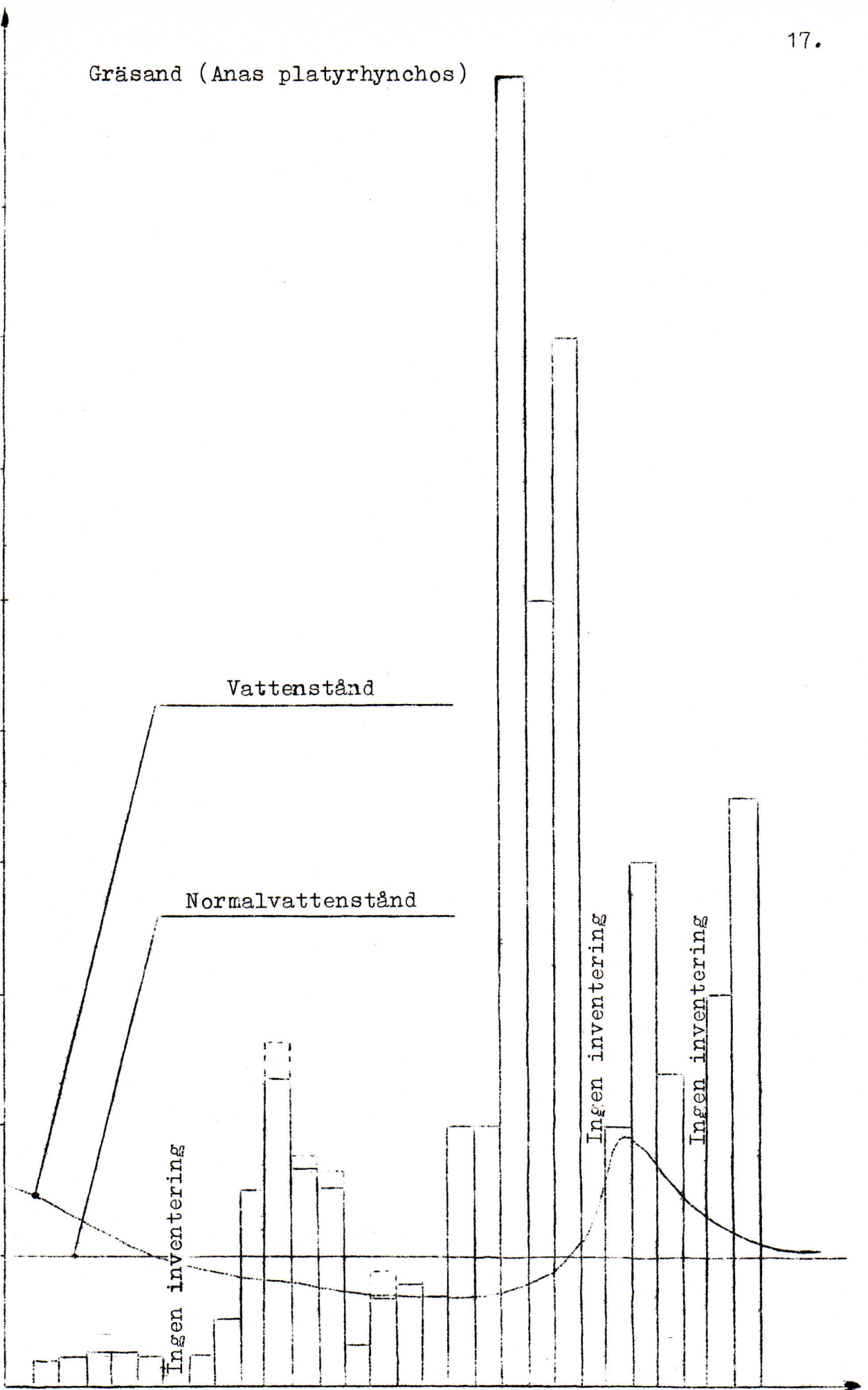
Normalvattenstånd

Ingen inventering

Ingen inventering

Ingen inventering

17 25 1 8 15 27 2 10 16 24 30 7 14 21 28 4 11 18 25 2 15 23 30 7 14 21 Datum
 April Maj Juni Juli Augusti September Oktober

en inventering, varför ytterligare något par troligen häckade. 1961 sågs endast några få exemplar i krickflockarna under sensommaren.

SKEDAND (*Anas clypeata*): Lokalen borde passa skedanden utmärkt. 1961 häckade några få par i sjön och någon större ökning skedde ej 1962. Omkring fem par häckade. Rastade talrikt under augusti. Den 18 denna månad observerades 50 exemplar.

VIGG (*Aythya fuligula*): Ett par häckade såväl 1961 som 1962. Rastade i åtskilliga exemplar i maj och september-oktober.

KNIPA (*Bucephala clangula*): 1962 häckade ett par, något överraskande, i eller i närheten av sjön. 16 juli iakttogs nämligen en hona med fem ungar vid Åslaholmen. Enstaka rastande vår och höst.

KNÖLSVAN (*Cygnus olor*): 1961 uppehöll sig ett par i sjön utan att häcka. I år häckade ett par i Källviken och ytterligare ett par i eller i närheten av sjön. Den 7 juli uppenbarade sig nämligen en svanfamilj med sex ungar, medan "Källviksparet" endast hade fyra. Några ytterligare observationer av den nya kullen gjordes dock ej.

VATTENRALL (*Rallus aquaticus*): Häckar säkert i ganska många par. P.g.a. dess undanskynda liv är det dock svårt att uppskatta antalet. Ett exemplar observerades under vasslätter så sent som 31 december 1961.

RÖRHÖNA (*Gallinula chloropus*): Hörs regelbundet om vårarna och häckar säkert i flera par i smågölarna inne i vassarna, där konkurrensen med sothönsen inte är så stor.

SOTHÖNA (*Fulica atra*): En av de talrikaste häckfåglarna i sjön. 1961 häckade omkring åtta par. I år hade antalet ökat till mellan 15 och 20 par. Rastade talrikt sept.-nov. Upp till 75 exemplar kunde då iakttagas i Källviken.

TOFSVIPA (*Vanellus vanellus*): 5-7 par häckade innanför vallarna.

ENKELBECKASIN (*Gallinago gallinago*): Talrik både som häckande och rastande.

FISKMÅS (*Larus canus*): Både 1961 och 1962 häckade 5-6 par.

Rastande eller tillfälligt besökande arter.

SVARTHAKEDOPPING (*Podiceps auritus*): En hane, som tidvis spelade, upptäcktes i sjön 27 maj. Den uppehölls sig där åtminstone till 6 juni. Iakttogs inte 1961.

HÄGER (*Ardea cinerea*): Upp till fem rastande från mitten av juli till mitten av oktober.

RÖRDROM (*Botaurus stellaris*): 1961 vistades ett exemplar i sjön under ca en månads tid i maj - juni. 1962 hördes ett exemplar i början av maj.

KRICKA (*Anas crecca*): Häckar troligtvis ej. Rastar talrikt från början av augusti till slutet av oktober. Så iakttogs t.ex. 18 augusti 1962 500 exemplar. Många översomrande, mest hanar, vistas i sjön under juni. Den 30 denna månad 1962 sågs 200 exemplar.

BLÄSAND (*Anas penelope*): Rastar talrikt från mitten av augusti fram till slutet av oktober.

STJÄRTAND (*Anas acuta*): Rastar sparsamt under samma tid som bläsanden.

BRUNAND (*Aythya ferina*): Inga iakttagelser 1961. En observation 15 juli 1962. (Se för övrigt särskilt diagram).

SALSKRAKE (*Mergus albellus*): En hona rastade 14 oktober 1962.

KANADAGÅS (*Branta canadensis*): Ett exemplar iakttaget i slutet av april 1962.

SMÅFLÄCKIG SUMPHÖNA (*Porzana porzana*): Häckar ej säkert men några exemplar hörs varje vår.

DVÄRGSUMPHÖNA (*Porzana pusilla*): Ett exemplar 28 maj - 4 juni 1961. Detta var första fyndet i Närke. Återkom ej 1962.

STÖRRE STRANDPIPARE (*Charadrius hiaticula*): Rastar fåtaligt.

DVÄRGBECKASIN (*Lymnocyptes minimus*): Rastar mycket fåtaligt om våren, något allmännare om hösten.

MYRSPOV (*Limosa lapponica*): Ett exemplar 28 augusti 1962.

SKOGSSNÄPPA (*Tringa ochropus*): Rastar relativt talrikt.

GRÖNBENA (*Tringa glareola*): Rastar talrikt i maj och juli-aug.

DRILLSNÄPPA (*Tringa hypoleucos*): Rastar fåtaligt.

- RÖDBENA (*Tringa totanus*): Enstaka rastande, främst på våren.
- SVARTSNÄPPA (*Tringa erythropus*): Rastar relativt talrikt vår och höst.
- GLUTTSNÄPPA (*Tringa nebularia*): Rastar relativt talrikt vår och höst.
- SMÅSNÄPPA (*Calidris minuta*): Några rastande 1961.
- MOSNÄPPA (*Calidris temminckii*): Några rastande 1961.
- KÄRRSNÄPPA (*Calidris alpina*): Rastade ganska talrikt 1961, fåtaligare 1962. Den 27 maj 1962 iakttogs en flock på 22 exemplar.
- SPOVSNÄPPA (*Calidris ferruginea*): Rastar fåtaligt i juli-aug.
- BRUSHANE (*Philomachus pugnax*): Rastar talrikt vår och höst.
- SMALNÄBBAD SIMSNÄPPA (*Phalaropus lobatus*): Ett exemplar i slutet av juli 1961. 3 exemplar rastade 3 juni, 4 exemplar 4 juni, 1 exemplar 5 juni 1962.
- GRÅTRUT (*Larus argentatus*): Tillfällig besökare.
- SKRATTMÅS (*Larus ridibundus*): En mindre koloni fanns i sjön 1961. I år häckade dock inga p.g.a. att isen inte bröt upp förrän i slutet av april. Då hade skrattmåsarerna redan slagit sig ned på en översvämmad mad nära Hammars gård.
- SVARTTÄRNA (*Chlidonias nigra*): 26 juni 1962 observerades ett exemplar på näringssök i Källviken.
- FISKTÄRNA (*Sterna hirundo*): Enstaka besökare under sommaren.

Förutom de här uppräknade arterna, häckar och rastar en mängd småfåglar, såsom rörsångare (*Acrocephalus scirpaceus*), sävsångare (*A. schoenobaenus*), gulärta (*Motacilla flava*) och sävsparv (*Emberiza schoeniclus*) med flera.

Sommaren 1962 rastade betydligt färre vadare än 1961. Detta gäller framförallt småvadarna. Orsaken till detta är delvis det något högre vattenståndet 1962. Än viktigare torde det dock ha varit, att inga kreatur betade av markerna och trampade upp lämpliga vadarstränder vilket tidigare skett. Ur fågelsynpunkt är det högst önskvärt, att området runt Åslaholmen betas av djur. Om även biotopförbättringar i övrigt, såsom besprutningar av vass och slätter vintertid, fortsättes, torde beståndet av häckande och rastande fåglar komma att öka ytterligare.